

ERIKJAN ZÜRCHER • Askerlik “İşi”

ERIK JAN ZÜRCHER 1953'te Leiden'de doğdu. Leiden Üniversitesi'nde öğrenimini tamamlayan Zürcher, aynı üniversitenin Türkiye Etütleri Bölümü başkanıdır ve öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. 2008'den itibaren Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nün direktörlüğünü yürütmektedir. Prof. Zürcher'in şu kitapları bulunmaktadır: *The Unionist Factor. The Role of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement (1905-1926)*, E. J. Brill, 1984 (Milli Mücadelede İttihatçılık, Türkçedeki ilk baskısı, 1987; İletişim Yayınları, 2003); *The Progressive Party 1924-1925*, E. J. Brill, 1991 (*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, Türkçedeki ilk baskısı, 1992; İletişim Yayınları, 2003); *Turkey, A Modern History*, I. B. Tauris, 1993 (*Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 1995); Mete Tunçay ile birlikte derlediği *Socialism and Nationalism in the Ottoman Empire (1876-1923)*, E. J. Brill, 1993 (*Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik [1876-1923]*, İletişim Yayınları, 1995); *Arming the State: Military Conscription in the Middle East and Central Asia 1775-1925*, I. B. Tauris, 1999 (derleme, *Devletin Silahlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik 1775-1925*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003); Donald Quataert ile birlikte derlediği *Workers and the Working Class in the Ottoman Empire and the Turkish Republic 1839-1950*, I. B. Tauris, 1995 (*Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950*, İletişim Yayınları, 1998); Willem van Schendel ile birlikte derlediği *Identity Politics in Central Asia and the Muslim World*, I. B. Tauris, 2001 (*Orta Asya ve İslâm Dünyasında Kimlik Politikaları*, İletişim Yayınları, 2004); Touraj Atabaki ile birlikte yazdığı *Men of Order. Authoritarian Modernisation in Turkey and Iran, 1918-1942*, I. B. Tauris, 2004 (*Türkiye ve İran'da Otoriter Modernleşme - Atatürk ve Rıza Şah Dönemleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012).

Fighting for a Living. A Comperative History of Military Labour 1500-2000

© 2013 E. J. Zürcher / Amsterdam University Press

İletişim Yayınları 2539 • Tarih Dizisi 122

ISBN-13: 978-975-05-2274-1

© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2017, İstanbul

EDITÖR Merve Öztürk

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Nikolai Dmitriev-Orenburgsky, "Nikopol Kalesi'nin teslim oluşu - 4 Temmuz 1877", 1883

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ERIK JAN ZÜRCHER

Askerlik “İŖi”

Askerî İŖgücünün KarŖılaŖtırmalı Tarihi
(1500-2000)

Fighting for a Living

A Comparative History of Military Labour 1500-2000

ÇEVİREN *Dilek Ŗendil*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	9
1 GİRİŞ: ASKERE ALIMLARDA VE ASKERİ İSTİHDAMDA DÜNYADAKİ DEĞİŞİKLİKLERİ ANLAMAK ERIK JAN ZÜRCHER.....	11
2 ÇİN'DE ASKERİ İŞGÜCÜ, 1500'LER DAVID M. ROBINSON.....	41
3 MEMLÛKLARDAN MANSABDÂRLARA GÜNEY ASYA'DA ASKERLİK HİZMETİNİN SOSYAL TARİHİ: 1500'LERDEN 1650'YE KAUSHIK ROY.....	79
4 OSMANLI YENİÇERİLERİ ÜSTÜNE (15-19. YÜZYILLAR) GILLES VEINSTEIN.....	113
5 BATI AVRUPA'DA ASKERLER, 1500'LER-1790 FRANK TALLETT.....	131
6 AVRUPA'DA GÖÇMEN EMEKÇİ İSKOÇ PARALI ASKERLER, 1550-1650 JAMES MILLER.....	163

7	PARALI ORDULARDA DEĞİŞİM VE SÜREKLİLİK: ORTA AVRUPA (1650-1750)	
	MICHAEL SIKORA.....	195
8	KUZEY HİNDİSTAN'IN ERKEN MODERN DÖNEMİNDE GEÇİM UĞRUNA SAVAŞAN KÖYLÜLER	
	DIRK H. A. KOLFF.....	233
9	“NİMETİN KIYMETİNİ BİLENLER” Hindistan'daki Karnatik Savaşları Sırasında Doğu Hindistan Şirketi Ordusunda Askerî İşgücünün Alımı ve Yönetimine İlişkin İşleyiş	
	ROBERT JOHNSON.....	257
10	“ÜLKELERİN YÜZKARASI, İŞE YARAMAZ İNSANLAR” 18. Yüzyılda Britanya Ordusu'na Asker Alımı	
	PETER WAY.....	281
11	OSMANLI BAĞLAMINDA SAVAŞÇI NÜFUSLARIN SEFERBERLİĞİ, 1750-1850	
	VIRGINIA H. AKSAN.....	321
12	ÇİN'İN QUİNG HANEDANLIĞINDA ASKERİ İSTİHDAM	
	CHRISTINE MOLL-MURATA - ULRICH THEOBALD.....	341
13	ASKERİ HİZMET VE RUS SOSYAL DÜZENİ, 1649-1861	
	ELISE KIMERLING WIRTSCHAFTER.....	377
14	FRANSIZ ORDUSU, 1789-1914: GÖNÜLLÜLER, ZORLA ALIKONULANLAR VE ZORUNLU ASKERLİK	
	THOMAS HIPPLER.....	403
15	DÖNÜŞÜM HALİNDEKİ HOLLANDA ORDUSU: TAMAMEN GÖNÜLLÜ KUVVETLERDEN KADROLU MİLİSLERE, 1795-1830	
	HERMAN AMERSFOORT.....	429
16	İTALYA'DA ASKERE ÇAĞIRMA VE ÇAĞRILANLAR (1861-1914)	
	MARCO ROVINELLO.....	459

17	ULUS İNŞASI, SAVAŞ DENEYİMLERİ VE AVRUPA MODELLERİ Britanya’da Zorunlu Askerliğin Reddi JÖRN LEONHARD	497
18	TOPYEKÛN SAVAŞ ÇAĞINDA ASKERİ İŞGÜCÜNÜ SEFERBER ETMEK Birinci Dünya Savaşı Öncesinde ve Esnasında Osmanlı İmparatorluğu’nda Zorunlu Askerlik Hizmeti MEHMET BEŞİKÇİ	523
19	ASKERLİK İŞİ Amerika Birleşik Devletleri Tam Gönüllü Kuvvetleri BETH BAILEY	557
20	1990’LARDAN GÜNÜMÜZE SAVAŞTA ÖZEL TAŞERONLAR Bir İnceleme Denemesi S. YELDA KAYA	591
	KAYNAKÇA	617
	YAZARLAR	663

ÖNSÖZ

Boyu bir elli yedi, şu bir doksan üç,
Mermi sıkar, mızraklarla muharebe eder.
Yaşı olsa olsa otuz bir, öbürü on yedisinde,
O bin yıldır asker.

...

Bedenini feda eder
Savaşa, silah diye,
O olmazsa eğer, süremez bu ölümler.

– *Buffy Sainte-Marie, “Universal Soldier” (1964)*

Bu öncü kitap askerlikte işgücünü başlı başına bir konu olarak irdeleyerek askerlik tarihiyle emek tarihi arasındaki uçuruma köprü kurmak üzere uluslararası çapta etkileyici bir girişimdir. 2009-2012 yıllarında dokuz ülkeden yirmi araştırmacıyla Erik-Jan Zürcher’in başkanlığında kurulan ekip 16. yüzyıldan başlamak üzere Asya ve Avrupa’daki askere alma ve istihdam sistemleri arasındaki benzerliklerle farklılıkları sistematik olarak yeniden ele aldı. Onların karşılaştırmalı yaklaşımı genel tarihsel kalıpların keşfedilmesini mümkün kıldı. Böylece bu kalıplar gelecekte daha derinlemesine çalışmaların konusu olabilecek, olması gereken ve şüphesiz olacak nedensel ilişkiler hakkında fikir vermektedir.

Şimdiye dek askerî tarihçilerle emek tarihçileri apayrı dünyalarda yaşıyorlardı. Askerî tarihçiler savaşlarla, askerî öğretilerle, silah teknolojisi, sefer lojistiği ve benzer sorunlarla ilgilenirlerdi. Onlara göre neferler resme genellikle emirleri yerine getiren kimseler olarak girerler, askerî tarihçilerin anlatımında çarpışmaların neticesini belirleyen muhariplerin sayıları, becerileri, silahları ve moralleridir. Buna karşın emek tarihçileriye askerleri her şeyden

önce emek direnişini bastıran, bazen, örneğin devrim koşullarında, taraf değiştirip işçilere katılan insanlar olarak görmekte-dirler. İş, yıkıcı değil yapıcı olduğundan, pek çok emek tarihçisinin gözünde askerlerin yaptıkları “iş” değil, “karşı iş” olur. Askeriye mensupları geleneksel olarak “işgücü” dışında tutulmaktadır, dolayısıyla işgücü istatistiklerine dahil edilmezler.

Öte yandan askerlerin yaptıkları “iş olamaz” fikri ahlâkçı bir önyargıdır. İş, yararlı nesnelere ya da hizmetlerin bir amaç için üretimine denir. Buna göre iş, amaca yönelik bir faaliyet olup uğruna yapıldığı insanlara yararlı nesnelere veya hizmetler üretir. Bundan ötürü, sivillerin çoğu “yararlı faaliyet” olarak görmeyip hoşlanmasa bile, askerî faaliyetlere katılımı diğer bütün emek süreçleri arasında değerlendirmek mümkündür.

Askerlerin işi her türlü vazifeyi kapsayabilir. Kuşkusuz “görevin özü” insanlara boyun eğdirme ve öldürme, düşman mevzilerini yıkma olsa bile askeriyeye aynı zamanda kolluk hizmetlerini yerine getirir, hendekler kazar, eşyaların ve postanın taşınmasına göz kulak olur, binalar, yollar, kanallar ve barajlar inşa eder. Askerlerin ordu hayatında yaptıkları, işçilerin fabrikada ya da hemşirelerin hastanede yaptıklarından açıkça ayrılır. Ancak gerçek hayatta askerler de en az işçiler ve hemşireler kadar emekçidirler. Paralı askerinin İngilizce karşılığı “mercenary”, Latince *mercenarius* sözcüğünden türemiştir, “parayla tutulmuş” demektir, diğer bir deyişle yaptığı iş karşılığında ücret alır (Latince *merx* = emtia) – bu önemlidir.

Bu kitabın yazarları ekip çalışmasında farklı alt disiplinleri birbirine harmanlayan ve yerel bulguları dünya odaklı yaklaşıma yerleştiren yeni bir tarihyazımı türünün ortaya çıkmasına büyük katkıda bulundular. Okuyanın elinde, çığır açacak toplu denemeler içeren bir kitap var ve bunun ileriki yıllarda askerî işgücü üzerine tarihsel araştırmalara esin kaynağı olacağından hiç şüphem yok.

MARCEL VAN DER LINDEN
Amsterdam, Mart 2013

1

GİRİŞ: ASKERE ALIMLARDA VE ASKERİ İSTİHDAMDA DÜNYADAKİ DEĞİŞİKLİKLERİ ANLAMAK

ERIK JAN ZÜRCHER

Emeğin tarihini yazanlar askerlerin yaptıkları işleri uzun süre görmezden geldiler. İş, artı değer yaratan bir faaliyet olarak tanımlandığından askerlerin yaptıkları iş üretken olmaktan çok yıkıcı bir faaliyet olarak görülmüştü. Askerî işgücünün özü itibariyle artı değer yaratmak yerine mutlaka yıkıcı olacağı varsayımı en azından iki nedenden dolayı tartışmaya açıktır. Birincisi, askerler dünyanın her yerinde zamanlarını savaş meydanlarından çok kışlalarda geçirir ve garnizonlarda tarım, inşaat işleri ve yol yapımında ucuz işgücü olarak istihdam edilirler. Askerî insangücü topyekûn kullanılmıyorsa, Fransa'dan Çin'e kadar birbirinden uzak birçok ülkede surlar, bentler, kanallar gibi büyük altyapı yatırımlarını inşa etmek asla mümkün olmazdı. Doğal afetler sonrasında da sık sık askerlere iş düşer ki bu durumda onları tıpkı hastabakıcı ya da ambulans şoförü gibi emekçiler olarak görmek gerekir. İkinci ve asıl neden ise, Peter Way'in öne sürdüğü gibi savaşın nihaî sonucudur, eğer başarılıysa işgal edilen topraklar veya kazanılan iktisadî avantajlar yoluyla devletler ve onların seçkinleri için artı değer yaratılmış olur.¹

Tartışmanın getirileri ne olursa olsun, bir askerinin eyleminin iş olmadığı görüşü, askerî işgücünün, liman işçileri, tekstil işçileri, madenciler ya da tarım işçileri üzerine yapılan araştırmalara benzer şekilde araştırma konusu yapılmamasına yol açmıştır.² Bu yaklaşıma ilk itiraz edenlerden biri IISH (Ulusla-

1 Marx'ın izinden giden Peter Way, kapitalizm ve modern devletin gelişiminin savaşla, bilhassa sömürge savaşlarıyla yakın ilişkisinden söz eder. Bkz. Way, "Klassenkrieg".

2 Chris Tilly ve Charles Tilly bu hususu kitapları *Work Under Capitalism*'de ele alırlar, s. 23: "Kesin olan şu ki harcanan her çaba iş değildir; tamamıyla yıkıcı, ifadeye ya da tüketime dayalı faaliyetler bu sınırın dışındadır; aktarılabilen kullanım değerini azalttıkları için onları karşı-olarak düşünebiliriz."

rarası Sosyal Tarih Enstitüsü) üyesi Jan Lucassen olmuştu. 1994 gibi erken bir tarihte, modern Avrupa tarihinin başlangıç dönemlerinde karşımıza çıkan paralı askerlerin “proleter deneyimlerini” göz önünde bulunduruyordu.³ Askerî işgücü konusuna sosyal tarihçilerin daha yeni eğildiği düşünülürse, bu öncü bir çabaydı. Bruce Scates 2003 yılında Avustralya’da yayımlanan *Labour History* dergisinde “The Price of War: Labour Historians Confront Military History” başlıklı bir makale yayımlamıştı; dergi o tarihten beri Nathan Wise’in yazılarıyla da bu konuya özel bir yer ayırmaya devam etmektedir.⁴ Buna rağmen Avustralya’daki yayımlar zaman ve mekân açısından sınırlı kaldı (Birinci Dünya Savaşı’ndaki Avustralyalı gönüllü ordusuna ağırlık verildi). Alman tarihsel antropolog Alf Lüdtke 2006 yılında daha geniş karşılaştırmalı bir çalışma yayımladı: “War as Work: Aspects of Soldiering in 20th Century War”. Ancak başlıktan da anlaşılacağı üzere çalışma yakın geçmişle sınırlı tutulmuştu. 2011 yılında *International Labor and Working-Class History* dergisi, içinde birbirinden ilginç altı makalenin yer aldığı “Labor and the Military” konusuna ayrılmış özel bir sayı çıkardı. Bu yaklaşım hem iş hem işgücü anlamında, silahlı kuvvetleri (ya da orduyu) ve emeği bizim görüşümüzden farklı olarak denklemin iki ayrı unsuru görüp aradaki bağıntıyı araştırırken, *Askerlik “İşi”* dâhilinde yöneltilen sorular askerlik hizmetinin kendisini emek biçimi olarak ele almaktadır.⁵ Bizim görüşümüze göre askerler kimi zaman işçi rolünü üstlenen ayrı bir sınıftan gelmezler, kendileri bizzat işçidirler.

Bu konuya ilginin arttığını kanıtlayan bir başka girişim de aynı meseleleri bölgesel bağlamda ele alan, “Beyond the Battlefield: The Labor of Military Service in Latin America and the Caribbean” konulu 2011 Nisan ayında Duke Üniversitesi’nin düzenlediği konferanstı. Bir kez daha belirtmek gerekirse, konferansta sunulanlar büyük ölçüde bölge toplumlarında ve ekonomilerinde askerlerin oynadıkları askerî olmayan veya en azından askerlik dışı rollere yoğunlaşmış bildirilerdi, dolayısıyla emeği esasen askerliğin temel meselelerinin dışında bir şey olarak anladıkları görülüyordu.

Bir askerin *bizzat kendi* yaşamının emek süreci olarak anlaşılabilceğinin, 1990’larda, Osmanlı askerlerinin Birinci Dünya Savaşı sırasında günlük yaşamları üstüne yaptığım ampirik çalışma sırasında daha çok farkına vardım.⁶ Jan Lucassen ile yolumuz kesişti ve 1999 yılında “Conscription as Military

3 Lucassen, “The Other Proletarians”, s. 185.

4 Wise, “The Lost Labour Force”, “In Military Parlance, I Suppose We Were Mutineers”.

5 *ILWCH* özel sayısında Joshua B. Freeman ve Geoffrey Field editörlüğünde yayımlanan “The Army Is a Service, Not a Job” başlıklı makalesinde Jennifer Mittelstadt, *Askerlik “İşi”* içindeki tartışmaları tam kalbinden vurur.

6 Zürcher, “Between Death and Desertion”, “The Ottoman Conscription System in Theory and Practice”, “Ottoman Labour Battalions in World War I”, “Hizmet Etmeyi Başka Biçimlerle Reddetmek”.

Labour: The Historical Context” makalesini birlikte yayımladık. Yıllar geçtikçe Ortadoğu’da zorunlu askerlik konusuna duyduğum özel ilgi, birçok devlet ve toplumun sosyal ve siyasal uygulamalarını analiz etmek kadar, dünyanın farklı yerlerinde askerleri hizmet altına alma ve istihdam etmede bütünü farklı sistemler doğuran koşulların daha geniş bir yelpazede araştırılmasının gerekli olduğuna inandırdı. 2008’de Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü’ne (IISH) katıldığımda bu fikir, araştırma bölümü tarafından heyecanla karşılanmıştı, böylece, *Askerlik “İşi”* projesi 2009’da başlamış oldu, sonucu da şimdi elinizde. Proje, gelişmiş devlet düzeni bağlamında devlet ordularıyla sınırlı olduğu için 1500-2000 yılları arasında Avrupa, Ortadoğu, Hindistan ve Çin’de kurulmuş kara ordularına odaklanılmıştır. Bu da Latin Amerika, Afrika ve Avustralasya gibi önemli bölgelerin ve kategorilerin dahil edilmediği ama aynı zamanda devlet-dışı güçlerin (gerilla hareketleri, köle veya köylü isyan orduları) de kapsam dışı bırakıldığı anlamına gelir. Donanmayı da dışarıda bırakmış olmamız ciddi bir ihmâl gibi görülebilir, ancak ihtiyaç duyulan beceri düzeyi, gelenekleri ve askere alma yöntemleri bakımından kara ordularından çok farklı olmaları, donanmalarda askerî işgücüne ilişkin karşılaştırmalı araştırma yapmak için kendi başına çok ilginç bir çalışma alanı sunmaktadır. Biz de bu konuyu olası ayrı bir projeye bırakma kararı aldık.⁷

Elbette “devlet”in bir bakıma modern bir kavram olduğu ve modern-öncesi olguları sınıflandırmak üzere ondan yararlanmanın anakronistik bir tutum olduğu şeklinde bir itiraz gelebilir. Kuşkusuz ne 16. yüzyılda *Landsknecht* (Alman paralı askeri – ç.n.) ne de 19. yüzyılın İsviçreli paralı askeri⁸ kendini bir “devlet” için savaşırken tahayyül edebilirdi. Onlar, kimlikleri büyük ölçüde savaş meydanında şekillenen kurumsal yapıların mensuplarıydı ve kral tarafından işe alınmışlardı. 20. yüzyılın başında Osmanlı askerleri elbette padişahlarını ve dinlerini savunduklarını düşünüyorlardı, ancak bu biz 21. yüzyıl tarihçilerini, devleti analitik bir kategori olarak kullanmaktan, monarşi hükümdarları ve cumhuriyetler tarafından (doğrudan veya dolaylı) istihdam edilmiş askerleri, gerilla güçleri ve isyan hareketlerinde yer alan askerlerinden ayırt etmekten alıkoymaz.

7 Böyle bir çalışma denizcilik ve emek tarihçilerinin 1990’ların ortalarında yaptıkları ve sonuç olarak Van Royen, Brijn ve Lucassen’in editörlüğünde konferans bildirimleri derlenerek yayımlanan *Those Emblems of Hell?* başlıklı kitapta toplanmış çalışmalar üzerine inşa edilebilir. Ancak bu kitap salt donanmalara ayrılmamıştır. Başlıca konusu ticarî gemiciliktir.

8 “Paralı asker” tanımı zamanla, bilhassa anayurt savunmasının, yurttaşların hem görevi hem de ayrıcalığı sayıldığı ulus-devletin ortaya çıkışından itibaren çok olumsuz çağrışımlarla anılır olmuştur. Ancak bu kitabın başından sonuna kadar biz bu terimi herhangi bir değer yargısından uzak, yalnızca işverenlerini seçme ve şeklen de olsa özgür iradeleriyle hareket edebilme hakkı tanıyan piyasa koşullarına göre çalışan askerleri belirtmek için kullandık. Bu da onları ücret alan (hem de bazen dolgun ücretler ödenen) ancak piyasa koşullarına göre faaliyet göstermeye ve muhtemelen tek bir işvereni olan askerlerden ayırmaya yarar.

Askerlerin yaptığı işi emek olarak görmeye karar verirsek, askerî işgücü diğer işgücü biçimlerinden temelde farklı mıdır diye sormak elbette isabetli olur. Askerlerin yaptıkları işin eşi benzeri olmadığı savunulabilir, çünkü iş gereği türdeşlerini öldürerek bir bakıma insanoğlunun en büyük tabusunu açıkça ihlal ederler. Askerler savaş alanında harcadıkları vakitten daha fazlasını kışlalarda ya da uygun adım yürüyerek geçirirler de herhangi bir ordunun nihaî amacının dövüşmek ve öldürmek olması bu işi farklı kılar – işin içinde risk olmasında daha belirleyicidir bu, çünkü ister şiddet, ister kıtlık, isterse çocuk doğumları veya bulaşıcı hastalık olsun, çoğu toplumda olağan koşullar altında bile pek çok insan riske maruz kalır. Ancak istisna oluşunun kaynağı ne olursa olsun, eninde sonunda bir ordu her sanayi dalı gibi sermayenin ve emeğin etmenlerini temel alarak kurulur, tam da bu nedenle askerlerin faaliyetlerini bir başka iş türü olarak değerlendirmek mümkündür.

Askerlik “İşi” sayesinde dört kıtada beş yüzyılı kapsayan yirmi adet epey ilginç örnek olay çalışması üretildi. Aşağıda, araştırma grubunun üyeleri tarafından kaleme alınan yirmi taslak bölüm ve yaptığımız nice akıl çelici tartışmalar ışığında beş yüzyılı aşkın bir süre boyunca Avrupa ve Asya’da var olmuş askerî işgücü ilişkilerini sınıflandırma, altında yatan modelleri ayırt etme çabasını ve askeriye içerisinde belli tipte işgücü ilişkilerinin yayılmasını ya da yok olmasını hangi belirleyenlerin etkilediğine ilişkin öneriler bulacaksınız.

Muazzam çeşitlilik

Fenomenolojik bir düzeyde, kendimizi devlet hizmetindeki kara ordularıyla sınırlasak bile askerî işgücü biçimlerinin çeşitliliği neredeyse sonsuzdur ama anlamlı karşılaştırmaları mümkün kılmak için temel bir sınıflandırma yapılması gerekiyor. Böyle bir sınıflandırma arayışı *Askerlik “İşi”* projesinin araştırma grubunun gündeminde ön sıralardaydı.

Farklı olguları bir araya toplamak için izlenecek bir yol da Avrupa ordularının gelişimi üstüne John Lynn’in yaptığı ufuk açıcı çalışmada benimsediği yöntemdir.⁹ Lynn dört temel “ordu tipi” tanımlar: feodal ordu, sözleşmeli yığma ordu, muvazzaf devlet ordusu, zorunlu hizmet ordusu. Lynn’in savının merkezinde 1650 dolaylarında ortaya çıkan ve “önde gelen aristokratların az sayıda devlet askerlerini rastgele bir araya getirmek, paralı asker çeteleri kiralamak ve özel orduları dahil etmek suretiyle toplayıp hükümdarın hizmetine sunduğu bir kuvvet”¹⁰ olarak tanımladığı sözleşmeli yığma ordu

9 Lynn, “The Evolution of Army Style in the Modern West”.

10 Ünlü askerî tarihçi John Lynn ne yazık ki projeden erken bir tarihte ayrılmak zorunda kaldı. Fakat bize *Askerlik “İşi”* çalışma grubundaki tartışmalara temel olacak görüşlerini yazılı olarak verme nezaketini gösterdi. Bu tanım onun metninin ikinci sayfasından alınmıştır.

gözle görülecek kadar farklı bir türe, muvazzaf devlet ordusuna dönüştüğü fikri yer alır. 1650'den sonra Avrupa'ya egemen olan muvazzaf devlet ordusu hem daha milli hem daha tektipleşmiş olduğu gibi, paralı askerlerden oluşan eski ordularla karşılaştırıldığında daha da büyüktü. Devletlerin askerleri giydirme, doyurma ve donatma konusunda sorumluluk üstlenmeleri pek çok başka şeyin yanında üniformanın da icat edilmesine yol açtı. Öte yandan Lynn en son çalışmasında, Hollanda Birleşik Eyaletleri gibi nüfusları az ama hazineleri dolu bazı ülkelerde paralı askerliğin bu tarihten sonra da büyük önem taşımaya sürdürdüğünü kabul eder. Aslında 18. yüzyıl, küçük Alman devletlerinin kendi askerî birliklerini "sübvansiyonlar" karşılığında daha zengin, daha kudretli devletlere kiraladıkları derebeylik (senyörlük) sisteminin altın çağıydı. Kuzey Amerika'da savaşırken Britanyalıların kuvvetlerinin bir kısmının sübvansiyonlar karşılığında topladıkları Hesse-Kassel ve Hannover alaylarından meydana geldiği iyi bilinmektedir.

1650'nin ayrışma noktası geçerliliğini korusa da istisnalar bize ordu tiplerinin asla katıksız oluşmadığını gösterir. Max Weber'in bürokrasisi gibi bunlar da ideal tiplerdir. Yaptığımız araştırmalar gerçekte farklı ordu tiplerinin aynı anda bir arada var olduğu karma ordulara işaret eder. Her ne kadar artık ağırlıkta olmasalar da paralı askerler 17. ve 18. yüzyılın muvazzaf devlet ordularında rol oynamaya devam ediyorlardı, ayrıca Thomas Hippler'in ortaya koyduğu üzere Fransız Devrimi sırasında zorunlu askerliğin resmen uygulanmasından çok önce eski rejimin (*ancien régime*) orduları da zorla orduya alınmış askerler içerirdi.

Lynn'in sınıflandırmasının, analitik bir araç olarak hem ikna edici hem de kullanışlı olmakla birlikte yalnızca Avrupa tarihine dayandığını kabul etmek gerekir. Dolayısıyla modern dönemin başlarında hatta sonrasında Asya ve Ortadoğu'da son derece önemli birkaç "ordu tipi" dışarıda bırakılmıştır. İlk akla gelen "köle ordusu" olabilir. 9. yüzyılın başlarından 19. yüzyıl başlarına kadar geçen bin yılda memlûk veya *gullam* olarak hükümdarların kendi topraklarının dışından satın aldıkları ve kendi özel malları diye gördükleri askerler Cezayir'den Hindistan'a kadar önde gelen bir özellikti. Orta Asya steplerinden Etiyopya'ya kadar uzanan bölgeler çok sayıda asker-köleler ihraç ederdi. Her ne kadar dışarıdan satın alınmayıp Osmanlı'nın nüfuz alanından toplansalar da Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniçerileri de kesinlikle aynı kategoriye aitti. İkinci tip olan beylik orduları modern Avrupa'nın ilk dönemlerindeki savaşlarda artık önemini yitirmişse de Osmanlı, Babür ve Çin imparatorluklarının çöküşüne kadar önemini korumuştur.

Ordu tiplerinin sınıflara ayrılması doğal olarak emek ilişkileriyle değil orduların örgütlenme biçimlerine göre yapılır. Farklı ordu tiplerinin farklı biçimlerde emek ilişkileriyle çakıştığını varsaymanın cazip yanlarına rağmen

projemiz kapsamındaki örnek olay çalışmaları bu ikisinin çakışması gerekmediğini göstermiştir. Genel olarak toprak sahiplerinin maiyetindekiler ve tabiiyeti altındaki köylülerden topladığı feodal ordularda (bizim emek mükellefiyeti olarak adlandırdığımız) iş ve mükellefiyet ilişkisi ağırlıklı görülürken, çalışmalar bize, iki ya da daha fazla ordu tipinin bir arada var olabildiğini, muvazzaf devlet ordusu veya zorunlu hizmet ordusu gibi tek bir ordu içinde farklı emek ilişkilerinin aynı anda olabildiğini gösterir. Başka bir deyişle tek bir ordu tipinde çok farklı emek ilişkileri olabilir. Lynn'in izinden giden Michael Sikora, Prusya kanton sisteminin kısmen (paralı askerler olarak tanımlanan) yabancılarla milisleri bir çatı altında toplayan düzenli ordu ile nasıl bir "karma askerî örgütlenme" olduğunu anlatır. Virginia Aksan ise kendi bölümünde, içerik bakımından oldukça zengin bir örnek vermektedir. 1708 yılında Şam'daki askerî nüfus yerel yeniçeriler ya da muhafızlardan, İstanbul'dan gönderilen saray yeniçerilerinden, ücretleri vali tarafından ödenen paralı askerler (bunların arasında Anadolu lu *levantler*, Kürt silahşorlar ve Kuzey Afrikalıların bulunduğu anlaşılır) ve tımarlı sipahilerden oluşuyordu, bu, 15. yüzyılın başından itibaren ortaya çıkmış kuvvetlerle 17. yüzyılda geliştirilmiş "ordu tipleri" nin bir karışımıydı. Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet ordusu, kâğıt üzerinde zorunlu olan, yurttaşların anayurdu savunma hakkını ve görevini icra ettikleri hizmet ordusuydu. Ancak 19. yüzyılın bütün zorunlu askerlik sistemleri gibi Fransız sistemi de varlıklı yurttaşlarının para karşılığında yerlerine başkalarını koymalarına fırsat tanımış, onlar da bundan büyük ölçüde yararlanmışlardı. Onların yerine asker olanların çoğu kendi sıralarını savmış, fakat uzun askerlik süreleri nedeniyle sivil yaşamda iş bulma şansını kaybetmiş kimseler olduğundan, aslında zorunlu hizmet ordusunda kıdemli profesyonellerin kayda değer bir ağırlığı vardı. Marco Rovinello'nun incelediği İtalyan örneği de aynı gerçekliği yansıtmaktadır, fakat çok daha aşırı bir biçimini: Devlet, burjuvaların "azat edilme" (muafiyet) karşılığında ödedikleriyle elde ettiği ek gelir sayesinde, orduyu güçlendirmek için eski askerleri hizmete almaktan pek hoşnuttu, dolayısıyla 1854 yönetmeliğinin en az kırk altı maddesinde "askere çağrılanların bu külfetten nasıl kurtulabileceği" ayrıntılarıyla anlatılmıştı. Hollanda'da da 1819-1828 arasında, zorunlu askerlik hizmetinin yeniden uygulanmasıyla gönüllülerin başkalarının yerine geçtiklerini görürüz.

Bu kitaptaki çalışmalar erler hakkındadır, subayları kapsamaz. Her zaman ve her yerde subaylar erlerden farklı muamele görürlerdi, kendilerine özgü emek ilişkileri içindeydiler. Devletler ordularına doğrudan asker almayı ve bu orduları denetlemeyi asla başaramazlardı. Bunun için daima mevki sahibi kimselere (soylular, toprak sahipleri, eğitilmiş orta sınıflar) ihtiyaç duyarlardı, bundan ötürü devletle mevki sahibi gruplar arasındaki tipik ilişki zor kul-

lanmaktan çok müzakere mekanizmalarını işletmek şeklinde görülürdü. Aynıının, zor kullanılarak hizmete alındıklarına nadiren rastlanan süvari kuvvetleri için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

Birbiri ardından gelen ama kısmen birbiriyle örtüşen farklı ordu tipleriyle karşı karşıyayız, ayrıca tek bir ordu tipi diye tanımlanabilse de çeşitli emek ilişkilerini barındırmasının mümkün olduğunu anlıyoruz. Proje kapsamında ele alınan yirmi örnek durum, toplamda yaklaşık yüz farklı emek ilişkisi biçimini gözler önüne sermektedir. Aşağıda tartışacağım üzere bunun nedenleri birden fazladır, fakat bunlardan biri, pek çok yerde daha küçük “uzman” birimlerin ana orduyla bir arada varlık göstermesidir: Avrupa’daki *Landsknecht* ile Arnavut sipahilerden tutun da Osmanlı’da ve sonradan da Babür ordusunda yer alacak Portekizli topçu ustalara, Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın yeni kurduğu Mısır ordusunun Fransız subaylarına kadar ordular belli başlı görevler için daima yüksek vasıflı uzmanları istihdam etme ihtiyacı duymuşlardır. II. Gustav Adolf’un 17. yüzyıldaki İsveç ordusu tek bir kurum içinde farklı ordu tipleri ve emek ilişkilerinin bir arada var olmasına güzel bir örnektir. Pek çok yönüyle döneminin en modern olan bu ordu, Avrupa’nın en eski zorunlu askerlik sistemini temel almıştı, ama İsveç kralı aynı zamanda sadece yüzde on ikisi İsveçli olan ordusuyla Avrupa’nın en büyük paralı asker işverenydi.

Farklı askerî işgücü biçimlerine farklılıklar açısından değil de ortaklıklar açısından bakmayı öğrendiğimize göre, şimdi de beş yüzyıl boyunca farklı bölgelerde gerçekleşmiş askerî istihdam biçimlerinin tamamının yer bulacağı bir sınıflandırma oluşturmamız gerekiyor. Bunun için Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü (IISH) tarafından daha önce geliştirilen “Dünya Çapında Emek İlişkileri Tarihi Ortak Çalışması (Global Collaboratory on the History of Labour Relations) 1500-2000” içerisinde üç katlı temel işgücü ilişkilerine başvurabiliriz: Çift-taraflı emek, emek mükellefiyeti ve ticarileşmiş emek.¹¹ Bir hane veya topluluk içerisinde (yükümlülüklerin ortaklaşa üstlenilmesi temelinde) iş görmek, çift-taraflı emek kategorisine girer. Yönetim (genellikle devlet) tarafından çalışmakla yükümlü kılınan işçiler emek mü-

11 Elbette tanımlanan bu üç kategorinin (çift-taraflı emek, emek mükellefiyeti ve ticarileşmiş emek) dışında gönüllülüğün de dördüncü kategori olması gerektiği savunulabilir. Bunu tercih etmemiz birkaç nedeni var. Her şeyden önce, tek tük birkaç örnek dışında insanların orduya katılma saiklerine ilişkin doğru bilgi edinmek neredeyse olanaksızdır. Devletin temsilcileri ve komuta kademesindeki subaylar tarafından, katılanların aklından geçenlerin yanlış aktarılması da mümkün. Askerler okuryazar olsalar ve kendi deneyimlerini yazsalar bile verdikleri bilgilerin doğruluğu kesin olamaz. Yazdıkları, meşrulaştırmadan ya da kendini haklı çıkarmadan ibaret olabilir. Gelenek, ekonomik gereksinim veya toplumsal baskı insanları gönüllü olmaya itebilir, hatta kimi örneklerde (Vietnam Savaşı sırasındaki ABD ordusu gibi) askere çağrılmayı beklemek yerine gönüllü olmak ordu içerisinde üstün bir konuma gelme kurnazlığı bile olabilir. Birleşik Devletler’in 1973’te kabul ettiği “tam gönüllüler ordusu” bizim konumuza girmemekle birlikte profesyonel yapısıyla bir tür özgür ve ticarileşmiş işgücü biçimini yansıtmamı dikkate alabiliriz.

kellefiyeti altında sınıflandırılır. Onların emeğinin sahibi yönetimdir. Üçüncü kategori olan ticarileşmiş emek, işverenin (ordu, devlet) piyasadan elde ettiği emek gücüdür.

Araştırma grubumuz, üzerinde çalıştığı örneklerde belirlenen farklı durumları sınıflandırma içine yerleştirmeye çalışmış ve elde edilen sonucu aşağıdaki sorulara yanıt vermek üzere kullanmıştır:

- 1) Belli koşullar altında belirli tipte emek ilişkilerinin öne çıkmasını ve emek ilişkileri kombinasyonlarını nasıl açıklayabiliriz?
- 2) Baskın bir sistemin yerini bir başkasının almasını nasıl açıklayabiliriz?

Sınıflandırmanın verimli karşılaştırmalar yapmanın bir aracı olduğunu ancak tarihsel olgulara bir deli gömleği gibi zorla giydirilmeye çalışılmaması gerektiğini söylemeye lüzum yoktur herhalde.

Askerî işgücünü sosyal tarihçiler açısından çekici kılan ampirik zenginlik aynı zamanda kesin bir yanıtı ulaşmak için henüz erken olduğu fikrini de verir bize, ancak buradaki sentezle projeden çıkan birtakım ön bulguları ortaya koymak isterim. Amaç, örneklere ve geçerliliklerine genel bir bakış sunmak değil, böyle bir karşılaştırmalı yaklaşımla neyin mümkün olabileceğini, hem temel sınıflandırmanın (çift taraflı emek, emek mükellefiyeti, ticarileşmiş emek) yararını sınamak, hem de orduya asker alımında ve istihdamında belli bir sistemin ağırlık kazanmasını ya da bir sistemden diğerine geçişi belirleyen etmenleri saptamak açısından, projenin başlıca bulgularını örneklerle gözler önüne sermektir.

Çift taraflı emek, emek mükellefiyeti ve ticarileşmiş emek

Belli bir askerî işgücü biçiminin bu sınıflandırmadaki yerini belirlemek için aşağıdaki değişkenlere bakabiliriz:

- Gelir (maaş veya ücretler, yüksek veya düşük, nakdî veya aynî, düzenli/düzensiz),
- Hizmet süresi (kısa süreli sözleşmelerden ömür boyu sürecek istihdam kadar),
- Yasal kısıtlamalar (sisteme girme ve çıkma ya da sistemden ayrılma, işveren değiştirme özgürlüğü).

İşgücü ilişkilerinin çift taraflı (karşılıklı) biçimi çalışmalarımızda pek az yer tutmaktadır. Buna rağmen Çin'deki Ming imparatorlarıyla Osmanlı sul-

tanlarının kabile kuvvetlerinden yararlandıklarına dair kayıtlara rastlıyoruz. Hindustan eyaletleri de sık sık Afgan kabile savaşçılarına başvururlardı. Aslında Mançu kabile kuvvetleri olan Qing egemenliğindeki Çin'in Sekiz Sancak Orduları'nın çift taraflı emeği mi, yoksa emek mükellefiyetini mi temsil ettiği tartışmaya açıktır. Belki de biri diğ erinin devamıydı, çünkü Mançu kabile reisleri Çin imparatorunun tanıdığı yeni mevkilere gelmiş, eski kabile bağları Çin imparatorluk düzenine yerleştirilmişti. Yerel milisler de ekseriyetle çift-taraflılığa dayanırdı: Savunma yükünü paylaşmak için kenetlenmiş topluluklar içerisinde karşılıklı yükümlülük genel kabul görürdü. Fakat tıpkı Ming Çini'nde veya Fransa'daki eski rejimde, hatta Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında gördüğümüz üzere bu milisler profesyonel subayların komuta ettiği merkezileşmiş yapılara dâhil edilerek devlet ya da "ulus" ordusu kurulunca, milisler bir bakıma ilkel bir zorunlu askerlik sistemine evrilmişlerdi. Esasen toplulukları korumak üzere çift-taraflı emek biçiminde yerel görevlerle ilişkilendirilmiş milislerin devlette kalıcı görevler üstlenmek suretiyle giderek başkalaşmasının izlerini Sikora, 17. yüzyıl başlarındaki Almanya'ya kadar sürmüştür. Sorun şu ki "milis" gerçekten çok kapsayıcı bir terimdir. Belli ki herhangi bir analiz yapabilmek için yerel toplumun etkisinin ağırlık kazandığı milis sistemleriyle devlet çıkarlarının yönettiği milisler arasında kesin bir ayırım yapacak şekilde terminolojinin arındırılması gerekiyor. Frank Tallett, XIV. Louis yönetiminde ilkin Fransa'nın, sonra da pek çok Alman devletinin ihtiyaç halinde askere almak üzere eğitilmiş işgücü havuzu yaratmak için milis sistemini nasıl geliştirdiklerini anlatır. Prusya kanton sistemiyle doruğuna ulaşan bu sistemlerde, çift-taraflı emek ilişkisinden çok, emek mükellefiyeti ilişkisi baskındır. Modern zorunlu askerlik hizmetinin köklerinin, askerlik yoklaması ve muafiyet mekanizmaları eşliğinde bir tür zorunlu askerliği kullanmaya çoktan başlamış olan Fransa'nın milis sistemine uzandığı açıkça görülmektedir. Diğer yandan 17. yüzyıl İsveç'i ya da 18.yüzyıl Rusyası'na benzer şekilde en düşük düzeyde ilk zorunlu askerlik sistemlerinde, toprak sahibi soyluların gözetiminde acemileri sevk etmekten sorumlu yerel köy ahalisinin, zorunlu askerlik yükünü, tıpkı ortak arazilerin kullanımını ya da tarımsal işgücünü paylaştığı gibi dağıtmasının, bir ölçüde çift taraflılık, yani topluluk içerisinde yüklerin ve menfaatlerin eşit paylaşımını içerdiğini ileri sürebiliriz. Elise Kimerling Wirtschafter'in belirttiği gibi, hiç olmazsa askere alma kurallarının 1831 yılında yasallaşmasına kadar Rusya'da asker alımını köylülerle yerel toprak sahiplerinin uygulamaları belirlemişti. Aynı zamanda kendileri de sarayın veya devletin sözleşmeli memuru olan askerî liderlerin yandaşlarının bu adamlarla akrabalık veya hamilik bağları olduğundan ve bundan dolayı komutanlarıyla aralarındaki emek ilişkisi içinde başka ilişki tiplerini (paralı askerlerin ticarileşmiş emek) de

barındıran daha geniş bir sistemin parçası olmakla birlikte çift taraflı özelliğinden söz edilebilir. İskoç paralı askerleri ekseriyetle bu kategoriye girerler, ancak Herman Amersfoort modern Avrupa'nın ilk dönemlerinde İsviçreli paralı askerlerin, kendilerini hizmete alanlarla akrabalık bağları bulunduğuna işaret eder. Tüm bu örnekler çift taraflılığın eşitlikle karıştırılmaması gerektiğini gösterir.

Projemizdeki araştırma konusu olan askerî işgücü ilişkilerinin ve askere alma uygulamalarının büyük çoğunluğu, IISH Dünya Çapında Emek İlişkileri Tarihi Ortak Çalışması tarafından tanımlanmış diğer iki kategoriden birine, ya emek mükellefiyeti ya da ticarileşmiş emek ilişkisine dahildir. Devletin resmî görüşü, askerlik hizmetinin yasal olarak dayatılabilen bir yükümlülük olduğu ve esasen vergi ve angarya kategorileri gibi devlet tarafından dayatılan diğer yükümlülüklerle takas edilebilir olduğu şeklinde ise, emek mükellefiyeti ortaya çıkar. Fransa'da zorunlu askerliğe verilen *l'impôt de sang** adından da belli olduğu üzere bu kavram halklar tarafından iyi anlaşılmıştır. Emek mükellefiyeti ilişkisinin kesin biçimi (Osmanlı devşirmelelerinde görüldüğü gibi) yasal köleleştirmeden belirli seferlere zorla asker toplamaya (Ming dönemindeki gibi angarya ya da vergi yerine hane halkından birini askerlik hizmetine vermeye zorunlu tutulduğu babadan oğula geçen yükümlülükler) ve zorunlu askerlik hizmetinin erken ve modern uygulamalarına kadar değişkenlik gösterebilir. Zorla asker toplama ve askerlik hizmetinin ilk biçimlerinde yükümlülük genellikle bir topluluğa (Ming döneminde "halk yiğitleri" veya Rusların mir düzeninde köylüler) dayatılırken, modern askerlik hizmetlerinde esas itibariyle yurttaş sorumluluğu gereği bireysel görevdir. Babür, Osmanlı ya da Ming İmparatorluğu'nda yaşadığı gibi kabilelerin devletle mükellefiyet ilişkisi söz konusuysa emek mükellefiyeti ve çift taraflı emek birbirine karışır, ama bu aynı zamanda karşılıklılık temelinde kendi kabile savaşçılarını da seferber eder.

Epey yaygın olan ikinci kategoriye ticarileşmiş emektir. Görüldüğü kadarıyla Lynn'in sınıflandırmasına göre hem sözleşmeli yığma ordu hem de muvazzaf devlet ordusu bu kategoriye girer. Bu kategorilerin bildik özelliği bir yanda devlet, diğer yanda askeriye arasında süresi sınırlı bir sözleşme ilişkisi olmasıdır. Gerek modern gönüllü ordu (Beth Bailey'nin incelediği Birleşik Devletler'in tam gönüllü ordusu gibi) gerekse Yelda Kaya'nın aktardığı Irak ve Afganistan'da faaliyet gösteren taşeronlar bu kategoriye dahildir.

Bazen tek bir sistemin değişik seviyelerinde farklı işgücü ilişkilerinin gö-

(*) Kelime itibariyle kan borcu, kan vergisi anlamına gelen bu deyimın karşılığı vatani görevdir. Fransa'nın iki dünya savaşı arasında –barış döneminde dahi–, Afrika sömürgelerinden yoğun bir şekilde gerçekleştirdiği zorla askere alımlar için kullanılırdı. Türkçe karşılığı olarak "vatan borcu" denilebilir – e.n.

rülmesi kafa karıştırır. Gıda zincirleri veya emtia zincirlerine benzeterek belki bunlara “askere alma zincirleri” diyebiliriz. Modern Avrupa’nın ilk dönemlerinde devlet, genellikle asilzâde olan paralı albayla sözleşme yapabilir, o da kendi derebeyliğinden, efendileriyle emek mükellefiyeti ilişkisi içindeki köylüleri orduya getirirdi. İster Avrupa’da olsun, ister Ortadoğu’da veya Hindistan’da, erken modern devletlerin kural olarak yerel düzeyde asker toplamak için toprak sahiplerinden veya soylu sınıftan medet umması, bazen yerel yöneticilerle ileri gelenlerin askerî taşeronlara dönüştüğü çift taraflı emek ve emek mükellefiyeti ilişkilerinin türlü türlü birleştirilmesi fırsatını doğurmuştu. 19. yüzyıl Osmanlı ordusunda ve Birinci Dünya Savaşı’na kadar Kürt aşiret reislerine subay rütbesi verilerek ordu hiyerarşisine dâhil edilmişlerdi, ancak Kürt birimlerine bu subayların komutasında düzenli ordu disiplini dayatmanın olanaksız olduğu anlaşıldı, çünkü erler, ordu hiyerarşisini değil sadece aşiret bağlılıklarını tanırdı. Onları Osmanlı ordusu genelinde tepedeki ticarileşmiş özgür emeğin (subaylar) altında yer alan emek mükellefiyeti (çünkü zorunlu askerliğe dayanıyordu) içerisinde çift taraflı bir mini sistemdi. Tallett ile Lynn’in tartıştıkları Soldatenhandel (takas askerler) bilhassa karmaşık bir durumdur. Örneğin Hesse-Kassel Prensiği tarafından Britanya sarayına kiralık verilen askerlerin Britanyalıların güttüğü davadan elde edecekleri hiçbir çıkarları yoktu, bu anlamda ve o seviyede paralı askerlerdi; fakat bir kademe altta çoğu zaman devletin, ister kanton milis sistemi olsun, ister baskı, zor kullanarak hizmete aldıkları vardı. Eğer “gönüllü” idularsa, bu daha çok ailelerinin borcunu ödemek üzere senetli işgücünü kabul ettikleri anlamına gelirdi. Robert Johnson, gönüllü olarak askere yazılmış fakat aynı zamanda (kuşkusuz aile gelirine katkıda bulunmaları veya en azından karnı doyurulacaklardan bir eksilince tasarruf etme umuduyla) gelenekler çerçevesinde aile reisleri tarafından orduya teslim edilmiş olan Doğu Hindistan Şirketi Ordusu’nun yerli askerlerini örnek gösterir. Burada emek mükellefiyeti, hatta muhtemelen çift taraflı emek ilişkisinin üstüne bir de ticarileşmiş işgücünden söz edilebilir.

Bütün bu askerî emek ilişkilerinin karşılaştırmalı analizine dayanak olması bakımından olguları tanımlayacak, araştırma konusu bölgelerden yalnızca birinin tarihsel gelişimiyle ilişkili olmayan ortak bir dil bulmalıyız. Bir başka deyişle, Osmanlı tumar sisteminin veya Babür Hindistanı’ndaki *man-sabdâri* sisteminin feodalizmin (nihayetinde bu, Avrupa sosyal tarihinden alınma bir terimdir) bir türü olup olmadığı sorusuna kafa yormaktansa, devletlerin yüzlerce yıldır kendilerine veya saraya hizmetlerinin karşılığında askerlere, en çok da görece pahalı atlı savaşçılara toprak bağışladığı veya toprakta intifa hakkı tanıdığı askerlik hizmeti türüne ihtiyaç duyduklarını görmemiz gerekir.